

**ÁJINIYAZ SHÍĠARMALARÍN INGILIS TILINE AWDARMA
ISLEGENDE MILLIY-MÁDENIY ÓZGESHELİKLER**

Temirxanova Qumargul Aydosbay qızı,
Shet tilleri fakulteti 1-kurs talabası, QMU

Sadullaeva A.N.,
Ilmiy basshı, PhD, úlken oqıtıwshı

DOI:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14270755>

Ájiniyaz Qosıbay ulınıń dóretpeleri qaraqalpaq jazba ádebiyatı hám milliy ádebiyatında salmaqılı orındı iyeleydi. Onıń shıġarmalarında qaraqalpaq xalqınıń úrp-ádetleri, mákán-jayları, milliy-mádeniy ózgeshelikleri hám sol waqıttaġı xalıqtıń basman ótkergen qıymshılıqları ashıp berilgen.

G.Qarlıbaevanıń doktorlıq dissertaciyası jumısında “Ájiniyaz shayırdıń ádebiy dóretpeleriniń poetikalıq tiline baqlaw júritiwde onıń xalıqlıq til baylıqlarınan puqta paydalanǵanlıǵı, xalıqlıq til onıń dóretpeleriniń tiykarǵı quralı sıpatında xızmet atqarǵanlıǵı, hár qanday obrazlıq, tásir etiwshilik sol til baylıqlarınıń sheber qollanıwında ekenligi kórinedi” dep aytıp ótedi.

Haqıyqatında da, Ájiniyaz óziniń shıġarmalarında XIX ásirdegi qaraqalpaqlardıń jasaw tárizin ayırıqsha súwretleydi. Bul haqqında akademik X.Xamidov bılay jazadı “XVIII-XIX ásirlerdegi Qaraqalpaq shayırlarınıń ishinde óziniń dóretpeleri hám tili boyınsha ayırıqsha kózge túsetuǵın shayır - Ájiniyaz Qosıbay ulı. Onıń shıġarmalarında, tilinde shıġıstıń tásiiri kóbirek seziledi... Ol jergilikli ana tilin jaqsı biliw menen birge sol zamannıń elikleytuǵın úlgesi bolǵan shıġıs mádeniyatın, tillerin hám Orta Aziyalıq jazba ádebiy túrkiy tilin jaqsı bilgen hám onı óz ana tili qaraqalpaq tili menen baylanıstıra alǵan. Ájiniyazdıń taǵı da ózgeshelikleriniń biri – onıń dóretiliwshiliginiń jazba ádebiy tilge qatnaslıǵı bolıp tabıladı. Onıń usı tradiciyaǵa tikkeley qatnasın sońǵı jılları tabılǵan shıġarmalarınıń qoljazba nusqaları tolıq ayqınlaydı” dep keltiredi.

Ájiniyaz dóretpeleri birqansha alımlar tárepinen izertlengen hám awdarma islengen. Onıń shıġarmaların ingilis tiline awdarma qılwrda bayan etilgen milliy-mádeniy tiykarlardı saqlap qalıw áhemiyetli esaplanadı. Shayırdıń shıġarmaları tek xalıqtıń milliy-mádeniy turmısı haqqında ġana bolıp qalmastan diniy hám filosofiyalıq kózqarasları da bayan etilgen.

Awdarmashılar Ziywardın milliy ózine tánligin saqlap qalıw ushin shıǵarmalarındaǵı gáplerdi sózbe-sóz awdarma islewden góre, olardıń mánisi, mazmunın saqlaǵan halda mas sóz birikpelerdi hám idiomalardı paydalanıwǵa háreket etedi. Shayırdın shıǵarmalarında kóplep jergilikli sózler, tábiyatqa tiykarlanǵan hám xalıqtın jasaw tárizine mas bolǵan kónlikpeler ushrasadı. Bul tárepler Ájiniyazdın qaraqalpaq mádeniytı menen baylanıslı janrlardı kórsetip, shıǵarmanıń shet elli oqırshılar tárepinen tuwrı ańlawına kómek beredi.

Shayırdın usı kúnge shekem birneshe qosıqları inglis tiline awdarma islendi. Onıń eń ataqlı shıǵarmalarınıń biri ‘Bozataw’ poeması qaraqalpaq jazba ádebiyatınıń shıńı bolıp esaplanadı. Bul poemanı “Three Karakalpak poets” kitabında Andrew Staniland hám taǵı basqa awdarmashılar sheberlik penen awdarma islegen. Awdarma waqtında qaraqalpaqlardıń ayırım jergilikli sózleriniń óz mánisine jaqımlastırılıp inglis tilindegi sózler menen tolıqtırılǵan. Mısal etip aytatuǵın bolsaq,

“Kimse shahiyd boldı jandıń ayrıldı”

“Some became martyrs those whose turn it was to die” formasında awdarma etilgen.

‘Shahiyd’ sózi negizinde islam dinine tán termin bolıp awdarma waqtında onıń ornına “martyrs” sózi qollanılǵan. Sebebi inglis tiline ‘shahiyd’ sózi biytanisbolǵanlıǵı sebepli ‘shahiyd’ degen mániske jaqın ”martyrs” (japakesh) sózi qollanılǵan.

Onnan tısqarı, *“Qala bası boldıń sen Molla Pirim”* qatarındaǵı Molla Pirim awdarma waqtında ózgeritilmegen. Sebebi, bul islamiy lawazım bolıp esaplanadı. Jáne, Qońırat, Bozataw, Gurd, Tehran, Xajar, Gúrgen sıyaqlı jer suw atamaları awdarma waqtında ózgerissiz qalǵan. Jer suw atamaları shayırdın kóplep shıǵarmalarında ushrasadı. “Analar” qosıǵında Mekke qalasında jaylasqan Kaaba ziyarat ornı qollanılǵan. Bul islam dininde musulmanlar ushin muqaddes mákan jaylardın biri.

Shayırdın “Bilmedim” qosıǵında

“Kettim elden kóp kún boldı, yaranlar” qatarı

“It is so many day since I left home, my friends” formasında awdarma islengen negizinde ‘yaranlar’ sózi arab-parsı tilinen kirip kelgen sóz bolıp onıń inglis tilindegi tolıq mánisi joq bolǵanlıǵı sebepli onıń ornına ”friends” doslar degen mánini bildiretuǵın sóz qollanılǵan. Bunnan kórinip turıptı, Ájiniyaz arab-parsı tillerinde jetik bilgen óz zamanınıń sawatlı shayırlarınan esaplanadı.

Ilimpaz A.Paraxatdinov shayırdın kórkemlew dúnyası haqqında ayta kelip *“Ájiniyaz XIX ásirdegi qaraqalpaqlarda shayırlardıń shayırı arab, parsı, túrkiy*

xalıqları mádeniyatındağı Oraylıq Aziya poeziyasında ‘Jeti juldiz’ dep atalğan Rudakiy, Ferdawsiy, Saadiy, Nizamiy, Jamiy, Fizuwliylardıń shayırlıq mektebinen nár alğan, házirgi dáwirdegi ádebiyattağı ‘Qaraqalpaq xalqınıń Maqtumqulısı’ degen ataq-abıroyğa, húrmetke iye boğan shayır. Sonlıqtan da, onı óz dáwirinde hámme shayırlar ‘Ustaz shayır’ dep moyınladı. Ájiniyaz óziniń zamanlas shayırları bolğan Kúnxojanı, Berdaqı, Óteshti, Sarıbay, Gúlmurat hám basqa shayırlardı arab, parsı, túrkiy xalıqlar mádeniyatı hám ádebiy miyrasları menen tanıstırğan shayır boladı” dep Ájiniyaz Qosıbay ulına táriyp beredi.

Ájiniyaz Qosıbay ulı óziniń 54 jıllıq ómiri dawamında qaraqalpaq xalqınıń turmısın, ishki debdiwlerin, mádeniyatın hám úrp-ádetlerin óziniń ótkir qálemi arqalı qağazğa túsiredi. Sol arqalı bir neshe alımlar áyyemgi qaraqalpaqlardıń ómirin tereńnen úyrenedi. Bunday ullı shayırdıń shıǵarmaları bir qansha shet tiline awdarma islenip shet elli oqıwshılar názerine usınıladı.

Paydalanılğan ádebiyatlar:

1. Staniland A. Three Karakalpak Poets: Berdaq, Ajiniyaz, Ibrayim Yusupov. – 2024. – 225 p.
2. Qarlibaeva G. Ájiniyaz shıǵarmaları tiliniń semantika-stilistikalıq ózgeshelikleri // Filologiya ilimleri doktori (DSC) dissertaciyası. – Nókis, 2017.
3. Xamidov X. Qaraqalpaq tili tariyxınıń ocherkleri. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 1974. – 247 b.
4. Xamidov X. Eski qaraqalpaq tiliniń jazba estelikleri. – Nókis: Qaraqalpaqstan, 1974. – 247 b.
5. Qarlibaeva G. Ájiniyaz hám Qaraqalpaq jazba ádebiy tili // “Erkin Qaraqalpaqstan gazetasi. – 2024.
6. Nizamaddinovna S.A. Verbalisation of the concept “muhabbat” (love) in the works of Karakalpak poet Ajiniyaz Qosibay uly // 湖南大学学报 (自然科学版). – 2022. – T. 49. – №. 07.
7. Sadullaeva A. Lexicographic analysis of the concept «muhabbat» (love) in the Karakalpak language //Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal. – 2024. – T. 5. – №. 01. – С. 166-174.
8. Садуллаева, А. (2024). Societal perceptions and rational of artificial emotions. *Преимущества и проблемы использования достижений отечественной и мировой науки и технологии в сфере иноязычного образования*, 1(1), 32–34. <https://inlibrary.uz/index.php/field-foreign-education/article/view/32573>